

Romaničko raspelo iz crkve sv. Križa u Splitu

Otkrivajući srednjovjekovnu likovnu baštinu utvrđuje se, na žalost, i njen sudbonosni sukob s teškim prilikama povijesti kroz koju se održala do današnjih dana. Mnoga njena umjetnička djela poznata iz arhivskih zapisa nestala su i uništena, a neka koja se odvrše neshvaćanju, nehaju i svjesnim ili neznačajkim rušenjima (koja nisu ni danas u nametljivoj koristoljublju obuzdana) došla su do nas oštećena i osakaćena nevjesticima »popravkom« te izživjela i zastarjela stoje skrivena na neuglednim i nepouzdanim mjestima, nepopisana i neobjavljena.

Tek u posljednje vrijeme služba zaštite spomenika ih otkriva i povijest umjetnosti uočava njihovu kulturno-povijesnu i likovnu vrijednost, otvarajući pitanja povezana uz njihovo značenje a ponekad i ulogu ne samo u hrvatskom već i u kulturnom i umjetničkom razvitku evropskog Sredozemlja.

Pri tome je mnogo koristila i stručna konzervacija i restauracija umjetnina koja se nakon rata neprekidno izvodi u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika u Splitu, o čemu je i u ovom časopisu bilo pisano. Zahvaljujući tom radu došlo se do novih uvida u pojedina područja stare umjetnosti u Dalmaciji, pa će o jednome i ovdje biti riječ, to više što se uzanj povezala i stara hrvatska književnost koju često moramo proučavati usporedo s razvitkom likovnog stvaranja.

Do sada se smatralo da se splitska srednjovjekovna crkva sv. Marije de Moris ili de Rivo prozvala imenom Sv. križa 1439. godine kada je u njoj osnovana istoimena bratovština i uneseno drveno naslikano raspelo.¹ U vezi s tim podatkom, a i po obliku raspela, pisalo se da ono potječe iz XV stoljeća iako se već gotovo pred pola stoljeća uvidjelo da je »stari križ

vrlo oštećen i pocrnio, boja je djelomično otpala pa se mjestimice jedva što na njemu raspoznaje«.² Iz toga se ipak zaključilo: »da je to radnja iz XV st. i po svojoj prilici djelo našeg domaćeg majstora poput mnogih drugih raspela i slika iz tog vremena što se nalaze po crkvama dalmatinskog primorja«.³ Takvo mišljenje je uglavnom bilo prihvaćeno, jer je nastalo u onom predratnom vremenu kada se o splitskom romaničkom slikarstvu na dasci jedva što znalo.

Iako je teško izreći sud o nekoj umjetnici prije njezina čišćenja, ipak su ovdje i prije uklanjanja stoljetnih naslaga prašine, dima i bezobzirnih premaza privlačili našu pažnju jednostavni oblik križa bez ikakvih proširenja na rubu krakova, jednako kao i Kristova glava naslikana sa svetokrugom na posebnoj daščici pričvršćenoj o križ, koja je česta na romaničkim raspelima XIII stoljeća. Ovako jednostavan oblik bez istaknutih četverokutnih tablica ili trolista na svojim krajevima, ako nije kasnije kidan i skraćivan, rijedak je među naslikanim romaničkim raspelima. Imalo ga je samo raspelo u crkvi sv. Marije benediktinki u Zadru,⁴ koje je izgorjelo od bombardiranja u drugom svjetskom ratu. Ono je uz to imalo glavu raspetog sa svetokrugom naslikanu na posebnoj ukošenoj daščici i jednostavan uzdignut rub fino sveden i ulegnut prema plohi daske na svim krakovima kao što ga ima i naše u splitskom Velom varošu. Ikonografska razlika među njima u tome je što je zadarsko imalo slova,⁵ a splitsko svetačke polulikove na završecima krakova.

Videći, dakle, njegove oznake i trošnost Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Splitu prihvatio se osjetljiva čišćenja i konzerviranja. Kada su s oštećenog raspela skinute naslage zaprljanih i pocrnjenih boja,

¹ N. Kalogjera, *Crkva i župa sv. Križa u Splitu*, Narod, Split 10. IX 1922; A. Belas — Lj. Karaman, *Bratovština i crkva sv. Križa u Velom varošu u Splitu*, Split 1939, str. 4. G. Praga, *Testi volgari spalatini del Trecento*, smatra da je crkva sv. Marije de Rivo ujedno bila i crkva sv. Marije de Salona, *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria*, Zadar 1928, Estratto, str. 14, bilješka.

² A. Belas — Lj. Karaman, o. c., str. 43, 44.

³ Ibid.

⁴ G. Sabalich, *I dipinti della chiesa di Zara*, Zadar 1906, str. 7; E. Sandberg-Valalà, *La croce dipinta italiana*, Verona 1929, str. 95; G. de Bersa, *Guida storico-artistica di Zara*, Zadar 1932, str. 79; C. Cecchelli, *Zara, catalogo delle cose*

d'arte e di antichità, Roma 1932, str. 72; G. Gamulin, *Raspelo kojeg više nema*, Telegram Zagreb, 1. III 1968; E. Garisson, *Italian romaneseque panel painting*, Florence 1949, str. 180, br. 454.

⁵ Raspelo nisam vidio, ali iako C. Cecchelli piše (l. c.) da je čitavo (*La tavola è peraltro intatta*), ipak se prema starim fotografijama i slikama koje su objavili G. Sabalić i on čini da na krajevima krakova nema ruba a na tim mjestima su upravo morali biti svetački polulikovi, ali ih nitko ne spominje. Napomenut ću ipak da su npr. na naslikanom raspelu Blaža Jurjeva u Splitu ti polulikovi otpiljeni da bi se raspelo moglo smjestiti na oltar. C. Fisković, *Neobjavljeno djelo Blaža Jurjeva u Splitu*, Peristol 5, Zagreb 1962, str. 51.

1 Romaničko raspelo u crkvi sv. Križa u Splitu

koje mu kao krpe bijahu izobličile površinu, pod njima se otkrio oštećeni izvorni crtež i kolorit, pojavilo se raspelo ali uspravno tijelo prikazanog tzv. »živog« Krista. Na vrhu okomitog kraka otkriven je dopojasni prikaz lika u čijem je stavu, plaštu i u ruci s kuglom prepoznat arkandeo u bogatu naboranu plaštu. Na desnom rubu vodoravnog kraka uz desnicu raspetog sina otkrila se glava tužne *Bogorodice*, a na lijevom tragovi lika apostola *Ivana*, također u dopojasnom prikazu. Ikonografski je bilo jasno da je raspelo srednjovjekovno, a stilske oznake očite u slikanju likova, stav »živog« Krista i način prikazivanja njihove odjeće pokazali su nedvojbeno da je starije i značajnije nego što se dosad smatralo.

U nekoliko navrata preslikavano i krpjeno raspelo otkrilo je nakon potpunog i opreznog čišćenja svih naslaga boje, prašine i dima jedinstven način nepoznata slikara koji je u svim dijelovima ovog spomenika ostvario dosljednu zaokruženost svojeg izgrađenog stila. Opće romaničke duecentističke značajke su provedene u stilizaciji ukočenog, frontalno postavljenog tijela, u razglabanju i oblikovanju njegovih koljena koja nisu gotički zgrčena već uspravna, u raširenim krupnim stopalima, u razvijenom nabiranju Kristova povijača (perizoma), arkandelove košulje i plašta, u oblikovanju sinovljeva i majčina lica. Slikar se u tome potpuno

predao stilizaciji likovnog shvaćanja i načina slikanja svojega vremena, uspjevši da po tom obrascu ispolji svoj osobni izraz i darovitost. Njegov crtež je čvrst i zaokružen, a kolorit mu je usklađen u tonovima. Plastičnost Kristova tijela pojačao je u oblikovanju lica, ali još više posebnim odvajanjem njegove glave i svetokruga naslikanih na okrugloj daščici koja je koso uzdignuta od ravne plohe križa uz koji je pričvršćena. Taj način pojačavanja dojma sugestivne predodžbe raspetog »živog« Krista bio je u XIII stoljeću uobičajen, a prema *Bersinu* i *Cecchellijevu* opisu te fotografijama bio ga je prihvatio i slikar već spomenutog nestalog raspela zadarskih benediktinki Sv. Marije, koje prvi datira u XI—XII, drugi u drugu polovicu XII, a ispravnije tek *Gamulin* u početak XIII stoljeća.⁶

Danas nam je teško utvrditi je li taj naročit nagib glave i svetokruga prema vjericima bio uvjetovan visokim uzdizanjem raspela u prostoru, iako se zna da su se mnoga od njih izlagala nad trijumfalnim lukom ili visoko u njemu nad korom i apsidom. Uzdizanje glave, koje oni koji su o zadarskom pisali nisu označili kao podatak za njegovo datiranje u XIII stoljeće

⁶ O. c.; O Kristovoj glavi i svetokrugu naslikanim na posebno, daščici pričvršćenoj na zadarskom raspelu G. de Bersa, o. c. O toj pojavi u Italiji, Sandberg-Vavalà, o. c., str. 563

donekle je usklađeno s već spomenutim uskim i uzdignutim rubom koji fino sveden i uleknut u ravnu plohu odava majstorovu zanatsku istančanost.

Na žalost, veći dio *Kristova* lica, njegove kose, prsi, ruke i donji dijelovi nogu propali su, a islikana tkanina, koja prekriva srednji dio tijela, jako je oštećena. Od *Marijina* lika je ostao samo dio lica, a *Ivanovo* i *arkanđelovo* su uništeni. *Arkanđel* se poznaje tek po kugli i nabranu plaštu.

Ipak se iz sačuvanih dijelova razaznaje stil i vrsnoća majstorova, premda oštećenja ne dopuštaju poblize usporedbe koje bi nam točnije odredile pripadnost ovog djela određenoj školi, pa i vremenski užem datiranju.

Podrobnijim ispitivanjem stila ipak se može utvrditi da ne pripada krugu romaničkih bogorodica iz *Gospa od Zvonika*,⁷ *Sustipana*⁸ i *Žnjana*⁹ i raspela iz *samostana sv. Klare*¹⁰ koje sam u osvit 1962, dakle pred prošlo desetljeće, označio kao djela splitske slikarske škole XIII st.,¹¹ što su zatim povjesničari umjetnosti prihvatili,¹² pa je ta pojava zatim uočena kao znatan doprinos Splita hrvatskoj srednjovjekovnoj umjetnosti. Iako, dakle, velovaroško raspelo ne pripada splitsko romaničkoj školi, ipak upotpunjava sliku bogatstva naše umjetničke baštine XIII stoljeća. Po prikazu lika »živog« *Krista* njegovo bih datiranje predložio u prvu polovicu tog stoljeća. Premda većina »živih« raspetih Otkupitelja potječe iz tog vremena, njihova pojava seže među naslikanim talijanskim raspelima izuzetno i u prvu polovicu XIV stoljeća, npr. na osrednjem i vjerojatno posljednjem prikazu »živog« raspetog *Krista* u Gradskom muzeju u *Pizi*,¹³ ali nas velovaroško splitsko raspelo i po ostalim odlikama svojega zreloga i punoga stilskoga ostvarenja obvezuje na predloženo datiranje. Na hrvatskoj obali Jadrana poznata su nam tri raspela sa »živim« *Kristom*: raspelo u *zadarskoj franjevačkoj crkvi* iz XII st.,¹⁴ koje je nakon čišćenja u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika zasjalo novim skladom boja u bezbroj prije neuočenih pojedinosti, raspelo u *crkvi sv. Mihovila*,¹⁵ i ono koje se nalazilo u *samostanu benediktinki u Zadru* (oba iz početka XIII stoljeća), te ono u *crkvi sv. Andrije na Čiovu* iz XIV stoljeća, koje već osobito po obliku križa pokazuje gotičke odlike, pa je očito da je po prikazu teme ikonografski izuzetno zakasnilo.¹⁶

Iako, dakle, tip naslikanog raspela sa »živim« *Kristom*, obuhvaća šire vremensko razdoblje, ipak bi se velovaroški križ, koji ne odaje tragove gotičkog slikarstva ni trećentističkih znakova u obliku križa, mogao smjestiti najvjerojatnije u doba kada su raspela sa »živim« Otkupiteljem još bila uobičajena, tj. u prvu polovicu XIII stoljeća. Naravno, da ni u ovom slučaju nije isključeno zakašnjenje koje je u pokrajini

2 Donji dio raspela u crkvi sv. Križa u Splitu (sa crtežom Kristovog pojasa)

moguće, ali bi ono jedva moglo prijeći sredinu XIII stoljeća.

Upravo zbog drevne starine, rijetkosti a i umjetničke vrijednosti koje se usprkos trošnosti mogu ustanoviti po mnogim sačuvanim pojedinostima, neće biti suvišan detaljniji opis ovoga dosad pogrešno ocijenjenoga djela. Taj opis je potreban i radi budućega proučavanja takvih radova.

Križ je visok 185 cm, a u rasponu ima 152 cm. Vodoravna daska mu je široka 23 cm a okomita, zbog širina naslikanog tijela, šira je i ima 26 cm. Krakovi, sudeći po okomitom koji zaprema dopojasni lik *arkanđela*, nisu bili prošireni ni u kakav poseban oblik na

⁷ G. Gamulin, *Bogorodica s Djetetom i donatorom iz Zadra*, Peristil 2, Zagreb 1957, str. 148, tabla XXX.

⁸ C. Fisković, *Neobjavljena romanička Madona u Splitu*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 12, Split 1960, str. 93.

⁹ C. Fisković, *Neobjavljena romanička Gospa i raspelo iz Splita*, Peristil 8–9, Zagreb 1966, str. 13.

¹⁰ K. Prijatelj, *Slikano raspelo iz samostana sv. Klare u Splitu*, Peristil 4, Zagreb 1961, str. 9; G. Gamulin, *Slikano raspelo splitske škole*, Telegram, Zagreb 16. II 1968.

¹¹ C. Fisković, *Splitska slikarska škola iz trinaestog stoljeća*, Slobodna Dalmacija, Split, 31. XII 1962, str. 8; isti, *Neobjavljena romanička Gospa i raspelo iz Splita*, Peristil 8–9, Zagreb 1966, str. 13.

¹² G. Gamulin, o. c. (10): I. Fisković, *I izložba starih umjetnina popravljenih u Splitu*, Mogućnosti XV, br. 1, Split

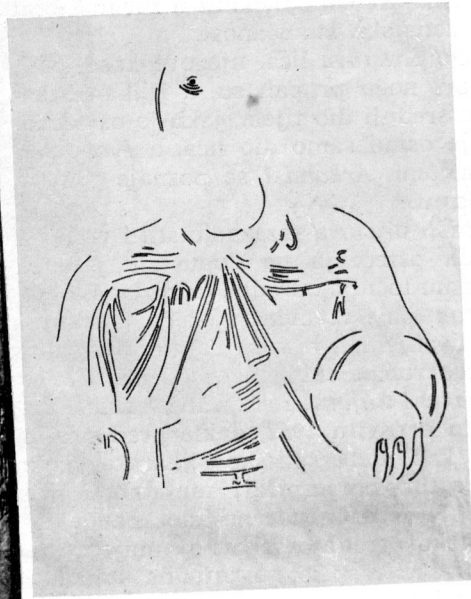
1968, str. 102; I. Babić, *Dragocjena otkrića*, Slobodna Dalmacija, Split, 13. I 1968; G. Gamulin, o. c. (4); isti, *Bogorodica s Djetetom u starom slikarstvu Hrvatske XIII–XVI stoljeća*, u tisku.

¹³ E. Sandberg-Vavalà, o. c., str. 80–81, 609, sl. 402.

¹⁴ G. Gamulin, *Un crocifisso del millecento e due Madonne duecentesche*, Arte Veneta XXI, Venezia 1967, str. 151; I. Fisković, *Najstarije dalmatinsko raspelo*, Slobodna Dalmacija 7548./XXVII, str. 3, Split 31. V 1969.

¹⁵ C. Cecchelli, o. c., str. 151.

¹⁶ G. Gamulin, *Trogiško »raspelo sa trijumfirajućim Kristom«*. Zbornik Svetozara Radojčića, Beograd 1969, str. 35. Uložak malog slikanog raspela slično razvijene profilacije nađen je u zazidanoj niši oltara crkve sv. Marije u Kaštel-Lukšiću. Čuva se u Regionalnom zavodu zaštite spomenika u Splitu.

3 Gornji dio raspela u crkvi sv. Križa u Splitu (sa crtežom lika Arkandela iznad položaja Kristove glave)

svojim krajevima, a niti je sredina križa bila šira uz *Kristovo* tijelo, kao što se to običavalo na većini romaničkih raspela. Ovo je, dakle, najjednostavniji oblik križa, sveden u obrisu na najpotrebitiju površinu. Stoga je *Kristovo* tijelo zbijeno i skupa s povijačem zaprema gotovo čitavu plohu. Jedino koso postavljen pozlaćeni svetokrug s *Kristovom* glavom odskače svojom širinom i prekida miran obris križa. Debeo je dva a udaljuje se svojim kosim položajem sedam centimetara od uspravnog središnjeg kraka. Upisani križ naslikan na raspelu, proširen na dnu u postolje da se naslone *Kristova* stopala, modre je boje i ukrašen je na svojim bridovima nizom osvojljeno poredanih kockica sive boje na tamnoplavoj pozadini, a naslikan je na crvenoj pozadini preko koje se proteže tanka žuta crta. Te tanane crte i sitni geometrijski motivi, koji su u svojem nizanju oštećeni, pokazuju majstorovu sklonost za teškošenje pojedinosti, osobiti zakon kadra, ali i istančanost, iako su to česte oznake slikara romaničkih raspela.¹⁷

Na tako obrađenoj pozadini naslikano je *Kristovo* tijelo smeđe bijelom bojom s tragovima bijelih lumeggiatura i svijetlosmeđim i zelenkastim sjenama koje

ga oživljuju. Oblikovanje želuca, koljena i listova na ravno položenim nogama je istaknuto i poprma plastičniji izgled. Sačuvano je samo desno stopalo široko i izrazitih prsta, po kojemu se jasno vidi da noge nisu prekrizane gotičkim načinom već po običaju romaničke ikonografije položene frontalnom perspektivom jedna uz drugu. Ruke su raskriljene u blagom pregibu a šake su ravne i rastvorene, u čemu se također prepoznaje romanički stil. Iz rana ruku i nogu kaplje crvenonarančasta krv. Po svemu se, dakle, vidi da ovo nije *Christus patiens* već *Triumfans* u pravoj romaničkoj zamisli koja djeluje mirnom dostojanstvenom pojavom a ne patnjom. Povijač ili perizom svinutog gornjeg ruba omata tijelo i spušta se s obje njegove strane nepravilno, dopirući niže uz desnu nogu i okružujući koljena cikcak svinutim postranim okrajcima. Svjetloplava tkanina je grafički razigrana bijelim lumeggiaturama i smeđim sjenama pojačanim crnom crtom. Gornji njezin rub savinut je o pojasu u uzdignut i istaknut središnji čvor, čest na romaničkim raspelima, pa i na onom naslikanom u samostanu splitskih klarisa i izrezbarenom u golgotском prizoru na *Buvininim vratnicama* iz istog vremena.¹⁸ Uskoća daske ipak je umrtvila povijač i on se ne širi onako kao na raspelu u klarisa.

Tragovi natpisa s *Kristovim* imenom, koji je morao biti pod likom anđela, ne primjećuju se.

¹⁷ E. Sandberg-Vavalà, o. c., str. 101, 104; V. sl. K. Prijatelj, o. c. (10), sl. 4-6.

¹⁸ V. sl. Lj. Karaman, *Andrija Buvina*, Zagreb 1960, t. 31.

4 Glava Bogorodice sa raspela sv. Križa u Splitu

Marija je pokrivena plaštem boje karmina s plavkastim tragovima. Na blijedorumenu licu, nagnutu prema sinu, u poluprofilu ističe se tanak nos obrubljen crnom crtom i velike crne oči pod polukružnim obrvama i smeđe označenim podočnjacima. Mirnoćom izraza i plošnošću razlikuje se od izražajnije oblikovanih i oštrije crtanih bogorodica sa spomenutih djela splitske škole, po čemu upravo i smatram da se križ ne smije ubrojiti među njih iako je nastao u istom XIII stoljeću a i našao se u istoj sredini.

Od *arkandelova* lica na vrhu križa ostaše samo ulomci. Pod okom su smeđom sjenom označene polukružne podočnice. Smeđi svetokrug je bez pozlate. Jakom dešnicom drži žezlo čije se crte jedva primjećuju, a u ljevici, kojoj su tanki prsti vješto crtani, obrubljeni svijetlosmeđim a pojačani djelomično crnim crtama nosi bijelu kuglu s okerastim crtama. Plavosvijetlu košulju bijelih lumeggiatura i smeđih sjena ukrašenu bijelim točkicama uz rame pokriva plašt boje karmina s bijelim naborima i smeđim sjenama zakopčan na prsima. Usitnjeni romanički grafizam gustih nabora guši plastičnost polulika postavljena u frontalnom stavu.

Ivanovu poluliku jedva se primjećuju tragovi, jer je rub tog kraka oštećen jednako kao i dno križa na kojemu je veći zarez uništio Kristovu lijevu nogu.

Sve nas te pojedinosti, koje su izgubile svoju prvotnu kompozicionu povezanost a i kolorističku jedrinu, da-

kle, upućuju na to da ovo *raspelo* uvrstimo najvjerojatnije u prvu polovicu XIII stoljeća. Rijetka ikonografska sličnost s nestalim zadarskim raspelom iz Sv. *Marije* i to, kako rekoh, u jednostavnu obliku križa bez pojačanih i raširenih završetaka krakova, u glavi i svetokrugu naslikanim na posebnoj kosoj tablici, u uzdignutom a u plohi daske ulegnutom rubu, u sličnom perizomu, a k tome i u sličnosti krupnih, prema tijelu nerazmjerno velikih nogu, koje je *C. Cecchelli* primijetio na zadarskom,¹⁹ navodi me na pretpostavku da su oba djela rad istoga domaćeg slikarskog kruga. *P. Toesca* zadarsko ubraja u XIII stoljeće i drži da je uneseno iz srednje Italije, ali je *E. Sandberg-Vavalà* smatrala da je nastalo pod uplivom mjesne slikarske radionice podložne umjetničkim dodirima sa Sienom, Arezzom i Umbrijom a *I. Petricioli* onima iz Mletaka ali da je slikano u Zadru.²⁰ Ni *G. Gamulin* to ne niječe iako i on vidi u njemu srednjoitalske utjecaje. Smatra ga djelom iz prve polovice,²¹ a *E. Sandberg-Vavalà* iz sredine XIII stoljeća.

Iako se dodiri između talijanskih romaničkih raspela tih krugova i zadarskog primjećuju, ipak se na izravnu

¹⁹ O. c., str. 72.

²⁰ *P. Toesca, Storia dell'arte italiana*, I, Torino 1927, str. 1030, bilješka 27; *E. Sandberg-Vavalà*, o. c., str. 95, 651, 653, sl. 54; *I. Petricioli, Umjetnička baština samostana sv. Marije u Zadru*, Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru, Zadar 1968, str. 87.

²¹ O. c. (4).

usporedbu teže odlučiti, jer *Sandberg-Vavalà* nije de vis u poznavala zadarsko raspelo a *Gamulin, Petricioli* i ja nismo ga zatekli. Njegov detaljniji opis nedostaje nam, jer su se stručnjaci, kao i danas, klonili toga, prilazeći radije općim pogledima i zaključcima, koji su upravo zbog toga šuplji, brzopleti i nejasni.

Svakako pojava ovoga splitskog raspela i njegovi stilski i morfološki dodiri s nestalim zadarskim u prilog su pretpostavci da su oba slikana na našoj obali, na kojoj se tek nedavno našlo nekoliko djela romaničkog stila naslikanih na dasci. Tim svakako slabe prije izrečena mišljenja o njihovu isključivom uvozu u našu sredinu. Nestanak zadarskog i oštećenost splitskog ne dopušta nam da se upuštamo u detaljnija prosuđivanja jesu li ovo radovi naših slikara, ali se ipak moramo prisjetiti da su u romaničkom slikarstvu postojale mnoge mjesne i pokrajinske radionice koje su se mogle razvijati i na naslagama dotadašnje umjetnosti i kulture u Dalmaciji.

O ovom se rasplu u prošlosti malo zna, a očito je da je od početka XV stoljeća bilo povezano uz splitsku bratovštinu njegova imena. Na njemu se sve do nedavnog popravka²² uz glavu na svetokrugu nalazila srebrna pozlačena kruna čiji vrh ukrasuje prošupljeno stilizirano lišće poredano nad reljefnim arabeskama s nizom »bisera« na rubovima i s kvadrilobima po sredini. U četiri veća kvadriloba pričvršćen je po jedan četverolatični srebrni cvijet sa zelenim i crvenim staklom. Uz krunu s obje strane lebde dva anđela u stavu obožavanja držeći tamjanku i kadionik. Kovani su u plitkom reljefu vrlo nespreno i ne dosežu izradbu krune, kako je to već uobičajeno kod osrednjih zlatara kojima likovi zaostaju za ukrasnim predmetima.

Iako nemaju izrazite likovne vrijednosti, ipak su za nas značajni jer sam pri čišćenju krune na njenoj stražnjoj strani našao urezan natpis poredan u jednoj crti: OVA: CRVNA . I . DVA . ANGELA . ODSREBRA . VCINENISV . LEMSIN . CHOIVIE . PROSIO . FRANCESCO A . ZADRANINA . POSPLITV . NA . Z5 . IENARA . 1581. (*Ova kruna i dva anđela od srebra učinjeni su lem(o)sin(om) koju je prosio Frančesko A. Zadrantina po Splitu na 25. jenara 1581.*)

Po stilu renesansne kapitale u kojoj je slovo U gotovo uvijek pisano klasički kao V i po točkama između riječi uzdignutim do njihove sredine natpis nesumnjivo potječe iz kraja XVI stoljeća. Kruna se po svojem stilu uza sve gotičke odjeke, neizbježne u sličnih svećanih kruna, može datirati u to vrijeme zrele renesanse i manirizma. Važno je ipak da je natpis ispisan na hrvatskom jeziku jer je to, koliko znam, prvi naš tekst urezan na srebru iz vremena kada su natpisi na spomenicima, na crkvenim i zavjetnim umjetninama

i na nadgrobnim pločama bili još na latinskom i talijanskom. Po relativno za ono vrijeme pravilnom jezičnom obliku natpisa može se pretpostaviti da je krunu i anđele kovao domaći zlatar, a tih je u Splitu i tada bilo.²³

Reljefne kovinske zrake, trnov vijenac i dva čavla postavljeni su na križ kasnije, ali srebrni pozlačeni okvir eliptična oblika na rani sred rebara po svojem reljefnom kovčastom lišću²⁴ i okrugli zrakasti okvir rane na bedru svojim valovitim zrakama pokazuju gotički stil, pa vjerojatno potječu iz XVI stoljeća.

Postoji i nekoliko zapisa o crkvi sv. Križa. A. Belas je objavio one iz kronike XVII stoljeća,²⁵ pa iznosim ove iz spisa nadbiskupskih pohoda iako se u njima ne spominje uvijek drveno raspelo. Apostolski pohoditelj *Mihajlo Priuli* u ožujku 1603. g. posjetio je crkvu i zabilježio u spisu svojega službenoga pohoda, uz ostalo, da je čuva nekoliko pustinjaka, da je u dobru stanju, poznata i posjećivana te da je u njoj oltar i bratovština sv. Križa, ali raspelo nije posebno spomenuto.²⁶

Opširniji je bio u izvještaju svojega pohoda splitski nadbiskup *Stjepan Cosmi* kada je prvog dana 1683. pregledao crkvu. On je vidio kako se na drugom mjestu zida nova jer je srednjovjekovna, budući da se nalazila kraj gradskih zidina, u tursko-mletačkom kandidskom ratu, bila po zapovijedi mletačke vlasti 1657. srušena, a njezin glavni oltar s rasplom prenesen u stolnu crkvu sve dok 1678. nije dužd kanoniku *Nikoli Halujeviću*²⁷ upravitelju crkve dopustio da s pomoću bratima i o svojem trošku sagrađi baroknu. Nakon Halujevićeve smrti 1680, *Mate Borovčić*, novi upravitelj crkve, koja je bila već od 1625. župna, što očituje brojnost stanovnika Velog varoša, prione uz nastavak gradnje koju je *Cosmi* našao još i 1683. nedovršenu. Bijaše joj dozidana apsida s oltarom i sakristijom, ali zidovi lađe ne bijahu još pokriveni.²⁸ Ta je crkva bila jednostavnih baroknih oblika s uskim vodoravnim prozorima uz vrata i većim iznad njih kao na mnogim dalmatinskim crkvama iz XVII—XVIII stoljeća. Na bočnom zidu bio je prozor u obliku ruže, možda s prijašnje romaničko-gotičke crkvice. Okolo crkve bijaše groblje.²⁹

Ni *Cosmiju* se nije činilo potrebnim da spomene na njenom opremljenom oltaru romaničko raspelo, kao ni nadbiskupu *Antunu Kadčiću*, koji je pohodio crkvu 1734.³⁰ Možda ga kao eruditi baroknog ukusa nisu osobito cijenili.

Splitski pjesnik *Jerolim Kavanjin*, čiji se nezgrapni i usiljeni stihovi još uvijek malo iskorišćuju kao povijesni izvor za prilike onog vremena, opjevao je početkom XVIII stoljeća u šesnaestom pjevanju svojeg du-

sed sine tecto... Prema tome ne izgleda da je crkva, prema Belasovu mišljenju, dovršena već 1680. godine. O. c., str. 19. Ne zna se koliko je tada bilo stanovnika u Velom varošu, ali iz jednog spisa doznajem da ih je 1851. bilo 4436.

²² Pisanje da su toj čednoj crkvi »na fasadi bila trostruka vrata« nije točno. To bi značilo da bi bila trobrodna. Vidi akvarelirani crtež *Franje Antuna Kurira* (koji je objavio Lj. Karaman, o. c.) u arhivu bratovštine: *Libro della Veneranda Confraternità di Santa Croce del Borgo grande di Spalato...* 1804. Prema tome dosadašnji opisi crkve nisu točni. Ta je barokna crkva srušena i na njenom mjestu u XIX stoljeću sagrađena u neoromaničkom stilu današnja, Lj. Karaman, o. c., str. 42; K. Prijatelj, *Barok u Splitu*, Split 1947, str. 26.

³⁰ *Visitatio urbana Antonii Cadcich* archiepiscopi spalatensis 1730—1745, Nadbiskupski arhiv u Splitu.

²² V. sl. A. Belas — Lj. Karaman, o. c., str. 2.

²³ C. Fisković, *Zadarski zlatar Mate Dragonjić*, Kulturna baština samostana sv. Marije, Zadar 1968, str. 101; isti, *Raspelo u crkvi sv. Križa u Splitu*, Slobodna Dalmacija, Split 5. V 1971.

²⁴ Lj. Karaman je datira u XVII—XVIII st., međutim lišće nema barokne oblike. O. c., str. 44.

²⁵ O. c., str. 18.

²⁶ *Visitatio apostolica 1603*. Archivio segreto vaticano, Miscellanea arm VII, no. 100, Rim.

²⁷ I danas u Splitu postoji obitelj *Alujević*.

²⁸ *Visitatio prima generalis habita ab Illustrissimo et Reverendissimo Stephano Cosmi* archiepiscopo spalatense Anno 1682—1683, Nadbiskupski arhiv u Splitu.

Cosmi u tom izvještaju u siječnju 1683. piše: ... *Invenit majorem capellan perfectam; Corpus Ecclesia muris circumdatum,*

5 Romaničko raspelo sv. Križa u Splitu sa srebrnim ukrasima

6 Srebrna kruna s anđelima iz 1581. g. i ukrasima na raspelu u Splitu

gog spjeva i velovaroško raspelo koje je, prema njemu, dopluto preko mora. Uz to, on spominje da je neki igrač karata iz ljutnje pri gubljenju u igri probio Kristovo bedro željeznim šiljkom koji se zatim nije mogao izvaditi iz križa. S raspela je tada navodno šiknula krv koja se štovala, kako kazivahu pjesniku, u Mlecima požudnim na što veći broj tajanstvenih svetačkih moći:

*Križ u crkvi svojoj slidi
na dvi daske pengan milo,
gdi propeto svim se vidi
Jesusovo slatko tilo,
ko dopliva s mora davno
dosti čudno, dosti slavno...*

*I ko na oltar pristavljeno
njeki kartar, joh prokleti!
svoe pineztvo izgubljeno
plaćuć jidan hti ga udrieti,
tèr ne moguć prsi doseć
stegno probi smaman odveć*

*U kom još je rat gvozdeni,
ki izvadit ni se dao,
odkle izvri vir spaseni
svetom Marku ki 'e ostao,
(ko ovd govore) čudne krvi,
ku kad kaže, vas grad vrvi.³¹*

O tom događaju doznaje se iz izvještaja pohoda splitskog nadbiskupa Ivana Garanjina u travnju 1766. On je na glavnom mramornom žrtveniku koji mu je izgledao doista umjetnički izrađen spomenuo, pored mramornog svetohraništa, »čudotvorno raspelo naslikano na drvu s ponešto uzdignutom glavom i ranom na bledru u kojoj je i komad slomljena bodeža« nekog vojnika koji je tu ranu nanio Kristovu liku »u bezbožnom gnjevu.«³² Ta vijest se donekle slaže s onom

³¹ J. Kavanjin, *Bogatstvo i uboštvo*, Zagreb 1913, str. 315. Sličan slučaj napada na raspelo i naviranje krvi poznato je i u Luki, E. Sandberg-Vavalà, o. c., str. 520.

³² Die 22 aprilis 1766.

Illustrissimus et Reverendissimus Dominus Primas cupiens omnia bene et exacte expleri, cum nudius tertius, deficiente die, visitationem suam in parochialis Sanctae Crucis Templo optatum finem perducere haud valuisset, illuc hoc mane sibi revertendum opere praetium duxit. Externo igitur comitatu, et ordine ab Archiepali Palatio egressus illuc iter instituit quo, ubi pervenit, genuflexus sacram reservatam Eucharistiam adoravit, ac consuetas preces confecit. Inde assurgens Altare majus ex marmore affabre elaboratum, super quo extat Tabernaculum pariter marmoreum, ac desuper Imago miraculosa Cristi Crucifixi in ligno depicta cum capite aliquantum elevato, et cicatrice in fermore, cum adhuc adhaerere conspicitur pars confracta mucronis, movibilis quidem, minime autem amovibilis quum cicatricem traditur Militum quendam impio extuentem furore confecisse, visitavit, mandavit 1. altare ipsum consacrari...
Johannes Lucas Garagnin *Visitatio urbana et suburbana 1766*, str. 49, 51. Nadbiskupski arhiv u Splitu. Pri restauriranju raspela nađen je željezni šiljak u bedru.

7 Stražnja strana srebrne krune s hrvatskim natpisom iz 1581. g. na raspelu u sv. Križu u Splitu

koju je pola stoljeća prije iznio Kavanjin. Ponavlja je i starinska pjesma koju je zabilježio i g. 1922. objavio velovaroški župnik N. Kalogjera. U njoj se spominju dva vojnika koji su igrali za novac i jedan se od njih obraćao križu a drugi vragu. Prvi razjaren gubitkom probode raspelo bajonetom pa iz njega poteče krv:

*Dva soldata tot igraše
Jedan Križa zazivaše
Drugi vraga tot doziva
Da u igri s njim pribiva.*

*Koji Križa zazivaše
On pineze sve gubjaše
A ki vraga tu zaziva
On pineze sve dobiva
Videć prvi da je izgubi
Bajonetom Križa udri.³³*

U tim se stihovima još vide tragovi prastarog dualističkog vjerovanja u dobro i zlo, iako se ne može smatrati po njenom jezičnom obliku da je pjesma iz XV kao što je pretpostavljao Belas već tek iz XIX stoljeća.³⁴ U njoj se spominje da se događaj zbio »pod fortinom doli na miru«, dakle u srednjovjekovnoj crkvi sv. Križa kraj gradskih zidina prije njezina rušenja koje se zbilo g. 1657. To bi se moglo zaključiti i po

³³ N. Kalogjera, *Crkva i župa sv. Križa u Splitu*, Narod, Split 27. VIII 1922. A. Belas — Lj. Karaman, o. c., str. 44. Nađeni komad željeznog šiljka ima četvorni presjek koji ne odgovara bajonetu koji se upotrebljavao tek u XVIII stoljeću, pa se i spominjanjem njegovim vidi da pjesma nije iz XVI stoljeća. Ne navodi je ni Matija Čulić u svojim *Pisni duhovne različne*, tiskanim u Mlecima 1805.

³⁴ A. Belas, *Duša splitskoga Varošanina u svojim izražajima u prošlosti*, Split 1940, str. 26; Lj. Karaman piše da su se dva vojnika igrala na »balote« ili »ploke«. To bi bilo zanimljivo za povijest igara, ali pjesma to ne navodi.

³⁵ S. Ljubić, *Commissiones et relationes venetae III*, Zagreb 1880, str. 6—8; H. Morović pretpostavlja da se riječi »a bocca et in scriptis sopra le piazze etiam cum pavurose minace et

Kavanjinovu spijevu, iako se ne može utvrditi jer točno vrijeme nitko ne spominje.

Ali budući da se srebrni okvir rane na bedru, koji ima oblik zrakastog sunca, može datirati u kasnu gotiku XV—XVI st., moglo bi se pretpostaviti da je to bilo u razuzdanom vremenu renesanse, kada su igre na javnim mjestima učestale pa je i kartanje, mletački tarocco, dopro i do Splita. Mletački zapovjednik u Splitu Frano Celsi je u prosincu 1518. javio duždu da rasipna splitska mladež, pošto zaradi novac od ljetine, igra trošeći imetak kojim je trebala izdržavati svoje očeve i obitelji. Nije pri tome marila za opomene pjesnika Marka Marulića »uglednog starine i veoma učenog gospodina«, koji ju je svojim riječima a i naslikanim prizorima nekih prijetećih, vjerojatno paklenih, muka na trgovima opominjao na kazne, niti je hajala za zakone koje je protiv toga donosilo Vijeće deseterice, a gradski ih glasnici objavljivali i u Splitu. Stoga je knez, jednoga od tih prestupnika, potomka ugledne i bogate plemićke obitelji i kaznio teškom novčanom kaznom.³⁵ Marulić u svojoj »Anki« spominje te mladiće koji se kockahu:

*A druzi su veće uzresli
vijaju se gizdajuć
da vas dan bi rukom tresli
sideć tere žarajuć³⁶*

brutissime figure« kojima je Marulić opominjao mladež, odnose na prizore prikazanja koje je pjesnik sastavljao. Možda se radi i o pisanju i crtanju *cantastoria* jer se Marul bavio slikarstvom, pa je mogao crtati aždaje i vragove pod uplivom srednjovjekovnih minijatura. Vidi i H. Morović, *Povijest biblioteka grada Splita*, Zagreb 1970; I. Slamnig, *Prvi stari pisac hrvatski*, Forum 12, Zagreb 1969, str. 1025. Ali nisu isključene ni predstave s prikazima kazni na trgovima. Kavanjin također i u idućem stoljeću opisuje kockare:

*po dućanih vrieme traju
meju karbah gdi smušeno
svoe na karte zaigraju,
di su i himbe, kletve, prosti,
da se i na mač gredu bosti.*

³⁶ *Stari pisci hrvatski I*, Zagreb 1869, str. 252.

Među tim dangubnim gizdelinima dolazilo je i do tuče i do ubojstva, pa je tako jedan od njih ubijen u travnju 1563. u svađi kraj kaštela i iz sudske rasprave koja se zatim povela doznajem da se i u loži pod Kneževim dvorom na Narodnom trgu igralo »a tavolier«,³⁷ koji je bio dozvoljen prema odredbi gradskog zakonika, dok je kockanje bilo zabranjeno. Trilje se pak još vide urezane na nekim starim zgradama sred javnih mjesta.

U toj raspuštenosti renesansnog vremena nije bilo izuzetno ni obeščašćenje vjerskih svetinja, kao oskrvnuće drevnog splitskog raspela, ili, kako nalazim u starom korčulanskom arhivu, umjetničke slike na glavnom oltaru stolne crkve sred Korčule, koju su jedne svi-banjske noći 1552. nepoznati ljudi zamrčili crnom bojom.³⁸

Kao otpor protiv renesansne razuzdanosti pojačalo se u XV i XVI stoljeću obožavanje križa, pa su nakon toga učestale nabavke raspela i posvete crkava i žrtvenika tom glavnom kršćanskom znamenju a mnogi su smatrani čudotvornim. Upravo zbog toga se očuvalo, a zatim je iako neznačajki »obnavljano« i preslikavano i velovaroško raspelo.

Varošani mu obraćahu punu pažnju pa postoji i pjesma »Na Blagdan Nassastia Svetoga Krixa« u prijepisu, koja je vjerojatno u XVIII stoljeću spjevana u Splitu jer su u njoj spomenuti »Građani nasci i Varosci«. U njoj i ovi slikoviti molitveni stihovi

*Prikloni grane dol k nami
Stablo prisadjeno u Raju,
Pod tvojim ladom skruscena
Sardcza oblaksanje kussaju*

Podsjećaju na pjesmu sv. Venancija Fortunata, pjesnika jedrih pjesama na pučkoj latinštini iz vremena Merovinga:

Flecte ramos, arbor alta

barem na početak te himne koja se odrazila i u srednjovjekovnim misterijima talijanske književnosti XIII st. u kojima se Marija obraća križu:

Inclina li toi rami, o croce alta,

ili na naša crkvena prikazanja i »muke« iz XV stoljeća:

*Pricloni se driuo crisa
Da se cha mni sin priblisa
Ca mni prigni chite tuoie
Da s pocinu tuge moje³⁹*

Istim tim starim hrvatskim jezikom kojim je ispisana matrikula bratstva mnogi njegovi spisi, molitve,

³⁷ Die 14 aprilis 1563.

... si ritrovo in piazza de S. Lorenzo, nella loza sotto il palazzo di Vostra Clementissima Signoria distante dalla piazza del Castello giocando a tavolier con altre persone...

³⁸ Sudski spisi Splita. Historijski arhiv u Splitu, SOS I/4, str. 373; C. Fisković, Igra loptom u renesansnoj Dalmaciji, Mogućnosti V, br. 12, Split 1958, str. 990; J. Hanel, Statuta et leges civitatis Spalati, str. 171.

³⁹ C. Fisković, Korčulanska katedrala, Zagreb 1939, str. 58, 93.

⁴⁰ Stenje Uzvisenja Svetoga Krixa, rukopis u arhivu Bratovštine u Splitu; F. De Sanctis, Storia della letteratura italiana I,

pjesme, životi svetaca i »Stenje Uzvisenja Svetoga Krixa« pisar bratovštine je zabilježio i povijesne crtice o njoj, iz kojih se vidi i čuvanje romaničkog raspela:

1687. Die. 29. Novembris

Na vicovnu uspomenu

Criqua Svetoga Krixa u stara vrimenta biasse ogragiena blizu mirrih Splitskih, koya cichia Ratti, i fabbriche alliti tvardiavi Gradsche biasce oborena od Gospode misezza Scettembra lito od porodiensa nascega Spasiteglia 1657, à Otar Svetoga Krixa biasce postavglien u Criqv u Svetoga Duyma, pò pomgli Posctovanoga gospodina Don Nikole Halluevichia, koy biasce Vladategl alli Prokurator iste Crique, a stasce receni otar u Criqui Svetoga Duyma dvadeset i tri godischia... Kada se sagradila na današnjem mjestu nova crkva križ je prenesen u nju: »... A nà 1680, pod xupanom Petrom Nincevichiem, i gniegovih sudacz Giurgiom Ughrinom i Ivannom Nincevichiem, biasce dospivena kapella, i iznessen Sveti Krix iz Grada s vellikim bogogliubstvom«,⁴⁰ nastavio je kroničar svoje pisanje koje nam danas može poslužiti i kao jezični dokumenat s kraja XVII stoljeća.

Bratimi su krajem XVIII stoljeća tužili duždu župnika Josipa Sinovčića da je čak namjeravao prodati raspelo: »Esso Parroco voleva vender il miracoloso Crocefisso, qual lo feci disendere dal suo nigio, e poi involto in Tavaja, e ben ligado per consegnarlo al Co: Daldesima Priore di questi Lazzeretti...«⁴¹ Početkom prošlog stoljeća u doba austrijske vladavine oni su ga 1804. ponovo optužili: »... Buduchi vlastitim nacinom S. Krix nasc Odvitnik na nascemu oltaru od nasce Skule, usudise Gosp: Kurat skinutiga ne pitajuchi nasce Starescine, ni duhovne ni svitovne, sctoje hotio uciniti od gnega neznam rechi, ma znam dobro, daje bila velika smutgna u Puku radi toga uzroka.

I buduchi opet skinuo posli toga nekoliko godin cetiri xdrake kojese bile na istomu S. Krixu od Srebra pozlachiene velike, i prodaje ne pitajuch nikoga, buduchi nasc S. Krix od nasce vlastite Skule, s kojon oblaschiu on ovo mogaje prodat, pitamo danam da konat od istoga Srebra, po sudu od Pravde, na misto koji stavioje cetiri male od darveta s'pozlatom, i u ovo vrime bilaje velika smutgna u Puku, i ovose more rechi daje Capo d'impresa di suscitar le risse.«⁴²

Nakon mnogih nezgoda raspelo je sada konačno očišćeno, konzervirano, vrednovano kao umjetničko djelo i prepoznato kao rad romaničkog stila XIII stoljeća. Ono je kao i nedavno otkriveno romaničko raspelo iz druge velovaroške splitske crkve posvećene sv. Luki⁴³ a srušene u posljednjem ratu, koje se prije također pogrešno datiralo u XV stoljeće i smatralo gotičkim,⁴⁴

Firenze 1935, str. 113; C. Fisković, Rapska pjesmarica iz druge polovice XV stoljeća. Građa za staru hrvatsku književnost 24, str. 34. Usporedi i prijevod pjesme Pange lingua u M. Čulića, o. c., str. 62.

⁴⁰ Matrikula bratovštine sv. Križa, u arhivu bratovštine.

⁴¹ Libro della veneranda Confraternità, (o. c. 29), str. 37.

⁴² Spisi bratovštine sv. Križa, Arhiv bratovštine u Splitu. Vidi o tome i A. Belas — Lj. Karaman, o. c., str. 33.

⁴³ C. Fisković, o. c. (9). Pogreškom slagara prednja strana raspela je označena kao stražnja, a stražnjoj na str. 22 nedostaje naslov pod crtežom.

⁴⁴ A. Belas — Lj. Karaman, o. c., str. 43.

posvjedočilo da je u srednjovjekovnoj splitskoj općini slikarstvo znatno upotpunjavalo likovnom vrsnoćom⁴⁵ romaničko graditeljstvo i kiparstvo. Potvrdilo nam je ponovo da su oskudne vijesti kroničara Tome Arhiđakona i ostali pisani podaci o postojanju slikarstva i slikara u Splitu u XIII stoljeću doista istiniti. Tri velika slikana raspela i tri ikone s još nekim ulomcima iz tog vremena potvrđuju nam svojom likovnom izrazitošću, vrsnoćom i starinom da ovaj grad nije zaostajao za onda suvremenim evropskim slikarstvom, pa je stoga sada i ponudio svoj prilog povijesti svojega razvitka.

⁴⁵ Očit primjer popunjavanja slikarstva i kiparstva XIV st. jest mali istančani reljef polulika arkanđelova pod gotičkim trodjelnim lukom uzidan kraj Gospine niše na raskršću kraj Stagnje sred Velog varoša u Splitu, koji posebno objavljujem. Možda je to završetak nekog reljefnog uzidanog kamenog raspela, jer takav polulik arkanđela u luku nalikuje na one vrh gornjeg kraka naslikanih trećentističkih raspela, od kojih su neka i kod nas sačuvana.

⁴⁶ C. Fisković, o. c. (8 i 9).

⁴⁷ Lj. Karaman i N. Kalogjera su nabrojili nekoliko umjetnina crkve sv. Križa. Nadodat ću tome nekoliko podataka nađenih među spisima bratovštine koji se čuvaju u Historijskom arhivu u Splitu. Godine 1852. fra Visko Contin je izradio crkvenu zastavu i naslikao na njoj dvije slike. Te je godine mletačka radionica Antuna Capoville, rezbara i pozlatara, izradila ophodno raspelo a 1854. drvenu krunu s anđelima nad glavnim oltarom i nebnicu za ophod. Ikonu sv. Spiridona darovao je 1855. u svojoj oporuci Jure Dević. Na proširenju crkve 1852.

Taj doprinos bi vjerojatno bio veći i značajniji da su se sačuvale sve ikone, naslikana raspela i freske koje spominju pisani izvori,⁴⁶ a za koje se u većini može pretpostaviti da bijahu djela naših romaničkih slikara.⁴⁷

To potvrđuje i dosada neuočeno hrvatsko ime slikara Stojana koji se spominje u Šibeniku 23. studenog 1308. godine u zrelih godinama, pa bi se moglo reći da je slikao već u drugoj polovici XIII st. U to vrijeme on, naime ima sina Marina koji je majstor i ugledan građanin.⁴⁷

radio je protomajstor Ivan Rosandić. Godine 1861. popravljao je sakristiju zidar Antun Mikačić, a 1868. zidar Sime Sore povisio je bratimsku kuću. Od stare srednjovjekovne crkve ostala je uz vrata pjevališta i gotička kropionica u običajnom obliku polumelona a na istočnom zidu uzidan je ulomak s urezanim ranokršćanskim križem raširenih krakova iz V—VI stoljeća. Na pjevalištu je i deset ruskih iskićenih ikona Vladimirske i Smolenske Bogorodice te sv. Nikole iz XIX stoljeća, koje su pomorci donosili iz luka Crnog i Azovskog mora u vremenu kada je u te radionice bio zalutao kao pripravnik i Maksim Gorki i opisao ih u svom životopisu (V ljudjah, poglavlje XIII). Župnik sv. Križa, već spomenuti Niko Kalogjera, odava zbog čega su nastala oštećenja raspela koja se vide najviše u donjem dijelu: »Varoškim bi momcima prije polaska u vojsku misnik dao malo strugotine drva sv. Križa. To bi im majka ušila kao moći i oni bi to zavidno čuvali«. Slično se običavalo i na Čiovu pa je stoga donji dio tamošnjeg gotičkog naslikanog raspela i nestao. S. Ljubić, *Libellus Policorion, qui Tipicus vocatur*, Starine JAZU, XXIII, Zagreb 1890, str. 211.

R é s u m é

NOUVELLE CONTRIBUTION A LA PEINTURE ROMANE A SPLIT

Continuant ses recherches sur la peinture romane du XIII e. s. à Split, l'auteur publie le crucifix peint sur bois, très abîmé, qui se trouve dans l'église Ste-Croix du quartier de Veli Varoš à Split. On pensait, jusqu'à présent, que ce crucifix était de style gothique et appartenait au XV e. s. mais, après la restauration faite à l'Institut Régional pour la Sauvegarde des Monuments de la Culture à Split, sous l'enduit ultérieur on y a découvert les caractéristiques de la peinture romane du XIII e. s. C'est donc le troisième crucifix de style roman existant à Split et il témoigne, en plus des trois Madones romanes de ce siècle sur lesquelles ont écrit C. Fisković et G. Gamulin, qu'à Split s'était développée une école de peinture de style roman.

Tous les détails de ce crucifix portent et révèlent les caractéristiques du roman, surtout la tête du Christ avec son auréole peinte sur une planchette à part et posée en biais, fixée à la croix. En Dalmatie, dans le monastère des Bénédictines de Zadar, existait une autre tête peinte ainsi sur une planchette attachée à la croix et au crucifix peint, mais ce crucifix a été détruit pendant la guerre.

L'auteur publie aussi les ex-voto en argent décorant la croix, parmi lesquels se trouve une couronne gothique avec deux anges où l'on lit une inscription en langue croate, datée de l'année 1581. L'auteur se réfère aussi aux anciennes poésies locales et aux vieux écrivains qui mentionnent ce crucifix maintenant restauré.